

Чабан М.П.¹, Шевцова З.І.², Гапонов В.В.³

¹ Редакція обласної газети «Зоря», м. Дніпро, Україна

² ДУ «Інститут гастроентерології НАМН України», м. Дніпро, Україна

³ ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України», м. Дніпро, Україна

Перший дільничний санітарний лікар Катеринослава

For cite: *Hastroenterolohiya*. 2017;51:89-96. doi: 10.22141/2308-2097.51.1.2017.97879

Резюме. Висвітлено життєвий шлях і професійну діяльність Василя Тимофійовича Скрильникова — відомого лікаря-гігієніста, вченого, громадського діяча. В.Т. Скрильников сприяв розвитку санітарно-профілактичного напрямку земської медицини Катеринославської губернії в другій половині XIX століття, був першим дільничним санітарним лікарем у Катеринославі. Вчений активно займався вивченням лікувальних властивостей природних факторів, зокрема тимофіївської глини. Успішно працював на Слов'янському курорті, був редактором місцевої газети. Автор наукових праць із бальнеолікування.

Ключові слова: Скрильников, лікар-гігієніст; тимофіївська глина; Катеринославщина-Дніпропетровщина; Слов'янський курорт

До 180-річчя від
дня народження В.Т. Скрильникова

Походження

Василь Тимофійович Скрильников народився в 1837 році на хуторі Скрильники Білицької волості Кобеляцького повіту Полтавської губернії в селянській родині. Він мав двох сестер (Ольгу та Ірину) й чотирьох братів (Афанасія, Леонтія, Кирила, Марка).

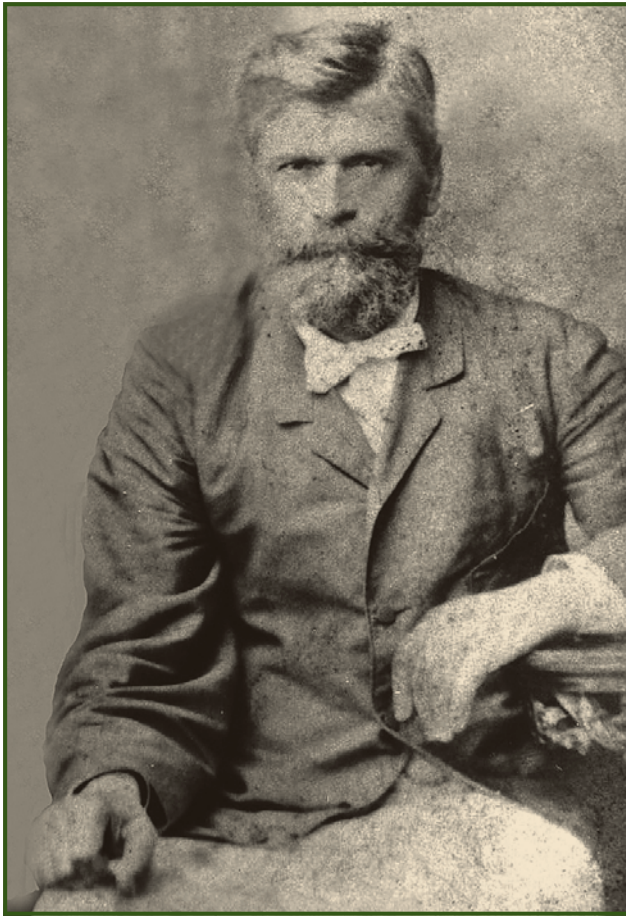
За переписом 1887 року в хуторі Скрильники нараховувалось козачих дворів — 21, будинків — теж 21, душ населення — 145 (з них 73 чоловічої статі й 72 — жіночої) [1]. У 1900-му в хуторі Скрильники (об'єднаному з Ревеки) було лише 11 дворів, 8 домогосподарств, 83 душі населення (з них 42 — чоловічої статі й 41 — жіночої) [2]. Через десять років, у 1910-му, стало вже 47 господарств, 296 душ, 970 десятин землі (870 — орної й 735 — посівів) [3].

Василь Скрильников — випускник Катеринославської гімназії 1856 року. Разом з ним навчалися діти верхньодніпровських поміщиків: Василь Петровський (закінчив гімназію зі срібною медаллю), Олександр Романов, Іван Ритов, а також Олександр Якубович (1839 р.н., син поміщика Катеринославського повіту) та ін. Про поміщиків Петровських і Романових нагадує Адамівська церква в Криничанському районі, де ховали представників цих родів. Як серед поміщицьких синів опинився син козака? Відповідь проста: у Катеринославі жив і працював його дядько Іван Маркович Скрильников (1802—1872). Він і допоміг племіннику стати в місті на ноги.

Про Івана Скрильникова

Відомостями про Василевого дядька, старожила Катеринослава, завдячуємо місцевому журналістові й нотареві Олександрові Єгорову [4]. Службу свою Іван Маркович Скрильников розпочав 14-річним підлітком у місцевій казенній палаті, куди вступив 1816 року підканцеляристом. Дослужився до губернського скарбника, був ним протягом 1841—1850 років. У казенній палаті він скінчив свою чиновницьку службу, ставши надвірним радником. Тямушому урядовцеві, окрім прямих обов'язків, доручали й різні екстрені доручення. З 1850 року Іван Маркович Скрильников (траплялося написання його прізвища як Скорильников) працював адвокатом.

Ось що писав 1888 року Олександр Єгоров: «На Волоській вулиці (нині Гоголя. — *Авт.*) він мав будинок, який нині належить племінникові його, доктору Василю Тимофійовичу Скрильникову. Іван Маркович помер 70 років. Він був відомий у місті всім від малого до великого. Це був високий, кремезний, плечистий, з рум'янцем на щоках здоровий старий; цікавився сильно міськими справами, мав величезне знайомство, вів справи покійного відкupu та інших великих закладів та осіб, а останніми роками був постійний повірений міста. Водночас він був і всезагальним порадником. Сила-силенна листування, яке зосталося після нього, ясно свідчить і про його велике та різноманітне знайомство, і про його постійні ходіння та клопотання по «присутственным місцям», так би мовити, «за всіх і за вся». Вічно він був у клопотах: то шукав місце для когось, кого в очі не бачив, то прискорював просування справи, то підказував

Василь Скрильников

потрібне рішення; учора він прилаштував похресницю (а хрещениць і хрещеників у Івана Марковича щороку додавалося десятками), сьогодні пропонує передплату на газету свого несподіваного друга, завтра йому потрібно розіслати тисячі своїх власних брошур про підняття моральності в народі... Словом, на кожен день і в кожному місці він мав невідкладну справу. Після дядька зосталася сила всілякого листування. Його небіж Василь Скрильников передав папери Олександрові Єгорову, який зробив за ними цикл цікавих публікацій з історії старого Катеринослава.

Та повернімося до Василя Скрильникова. Гімназії в 1856-му (рік завершення ним навчання) ще не демократизувалися й мали становий характер. Але надходив час «відлиги»: щойно помер Микола I, Росія програла Кримську війну. Реформи були на часі, епоха потребувала людей ініціативних, беручих до праці. Саме таким виявився Василь Скрильников — типовий різночинець, людина, яка сама робила себе, гостро відчуваючи запити часу й відгукуєчись на них.

Здобувши вищу медичну освіту за фахом хірурга, Василь Скрильников із 1862 року працював лікарем по лінії військового міністерства. Відтепер його ім'я можна знайти в щорічному «Российском медицинском списке». Причому спершу в довідниках значилося, що він працював лікарем з 1862-го, потім зазначалося, що з 1863-го. Про ці перші десять років його служби докладніших відомостей

нами поки що не знайдено. Через 15 років Василь Скрильников повернувся до Катеринослава. З 4 січня 1872 року він працював ординатором у Катеринославській губернській земській лікарні (нині обласна лікарня ім. Мечникова), мав чин колезького радника (1879). Був першим дільничним санітарним лікарем Катеринослава. Віддав праці в земстві майже 25 років життя.

Згідно з переказами й свідченнями Олени Євгенівни Липської (від 11 жовтня 2002 року), лікар Василь Скрильников особисто робив щеплення від дифтерії на хуторі Скрильники й цим врятував від смерті багатьох дітей, зокрема дитину своєї сестри Ольги (Дніпропетровський облдержархів).

Тимофіївська глина

Катеринославський лікар, член Катеринославського товариства лікарів В.Т. Скрильников у своїй клінічній практиці використовував різні методи лікування. Зокрема, він звернув увагу на цілющі властивості глини з Девладової балки (неподалік від Кривого Рога), що на Катеринославщині. Володарем цих земель був поміщик Тимофеев, тому ця глина отримала назву «тимофіївська». Її поклади розлягалися паралельно на підвищеному схилі балки, а глиняні шари не перевищували одного фута. Глину видобували з ґрунту на схилі Девладової балки (на глибині 22 сажени).

Василь Скрильников відібрав зразки цієї глини й відправив до Харківського університету. Проведений хімічний аналіз показав, що глина є кремнистим оксидом алюмінію та заліза. У 1888 році лікар організував «врачебную экскурсию» до Девладової балки. Через рік, 6 лютого 1889-го, він виступив на засіданні Катеринославського медичного товариства з доповіддю про тимофіївську глину, обґрунтувавши її застосування в медицині багатьма прикладами старовинних рецептур. В.Т. Скрильников рекомендував її застосовувати у вигляді порошків, таблеток, у натуральному вигляді як для зовнішнього, так і для внутрішнього вжитку при лікуванні хвороб кишечника, загального кровотворення, захворювань шкіри тощо [5].

Лікувальні властивості цієї глини й способи її застосування в медичній практиці розглядалися доктором Скрильниковим у його працях неодноразово. Однією

Девладова балка

з перших була брошура «Лечение глиной. Врачебная экскурсия в Девладову балку» (1888). Лікар В.Т. Скрильников вважав, що препарат, здобутий при дистиляції бітумінового каміння (туменол і його кислота) й успішно використаний у Німеччині за описом професора Нейтера, нагадує знайдену глину в Девладовій балці. Туменол у вигляді тинктури, мазі, пасти, пластирів призначався для лікування екзем, опіків, корости, гнійних ран, виразок гомілок тощо.

Медичний департамент Міністерства внутрішніх справ Росії 16 березня 1889 року надіслав Катеринославському губернському земству повідомлення за № 2954 про рішення медичної ради щодо застосування тимофіївської глини в медичній практиці (підписано лікарським інспектором). При цьому вказано: «Разрешив ходатайство врача Скрильникова и принимая в соображение, что он имеет по званию своему полное право применять все врачебные средства, медицинский совет не встретил препятствий к употреблению «тимофеевской глины» (кремнекислой окиси алюминия и железа) в формах порошка, пилюль, лепешек и карамелей при тех болезнях, при которых он признает это уместным, тем более, что упомянутое вещество не принадлежит к сильнодействующим» [5].

Інформація про чудесну тимофіївську глину поступово поширювалась. Так, у газеті «Крым» була надрукована стаття І. Шмакова «Алюминиево-железная глина, глей г-на Тимофеева». Хоча питання було дискусійним і не всі лікарі Катеринослава (крім Аристарха Аскоченського) підтримували застосування цієї глини, наслідки були досить позитивні. Тому Товариство катеринославських лікарів рекомендувало лікарю Скрильникову зробити доповідь на Всеросійському з'їзді лікарів (1889). Геолого-краєзнавчі дослідження знайшли підтримку природничо-наукових товариств різних напрямків, зокрема Товариства катеринославських лікарів, Катеринославського наукового товариства, Катеринославського відділення Російського товариства садівництва та інших. На Катеринославських з'їздах земських лікарів була складена програма, згідно з якою «всесторонне изучалась бы почва, вода, климат уездов с целью санитарного исследования губернии». Лікар В. Скрильников, закликаючи

Місто Дніпро. ДУ «Дніпропетровський обласний лабораторний центр Держсанепідслужби України» (у минулому – санітарно-епідеміологічна станція). Фото 2016 року

активно працювати в цьому напрямку, писав: «Неужели мы, врачи, ждем, пока появится у нас иностранный врач и станет применять физиологически и терапевтически наше туземное средство в медицине, для оригинальности назвал его кремнеалюмином». Учений наполягав на використанні скарбів навколишнього середовища в медицині [5].

Поблизу місцевості, де знайшли цілющу глину, у кінці XIX століття була збудована залізнична станція й почалася розбудова поселення навколо неї. Катерининська (тепер Придніпровська) залізниця стала до ладу в 1884 році. Вона пролягла землями землевласника й підприємця Девладенка, тому станцію й село назвали його іменем. Залізниця з'єднала Катеринослав і Кривий Ріг, дала поштовх до розвитку промисловості, сільського господарства, транспорту в регіоні. На станції Девладове були збудовані великі зернохосвища. Купці Белаховські, Берман, Гуревич організували там торгівлю будівельними матеріалами (деревиною), сільськогосподарськими товарами (зерном), машинами й знаряддями. Село Девладове до 1925 року входило до складу Криворізького повіту Катеринославської губернії й підпорядковувалося Водянській сільській раді, яка через двадцять років, у 1945-му, увійшла до складу Софіївського району. Відповідно до рішення облвиконкому № 31 від 21.01.1987 р. на її території створено Девладівську сільраду з центром у селі Девладове. 1961 року почалися розробки Девладівського родовища

Залізнична станція «Девладове». Фото 2009 року

«Сезонный Листокъ Славянскихъ минеральныхъ водъ». Разрѣшеніе на изд. газеты въ г. Славянскойъ дано 22-го апрѣля. Газета пензенская, выходитъ съ 1-го мая по 1-е септѣбря 2 раза въ недѣлю; ред. изд. врачъ Василій Тимофеевичъ Скрильниковъ. Программа: научный отд.: описание состава и свойствъ водъ; болѣзней, вызываемыхъ ими; исторія, развитіе и современ. положеніе мѣстнаго водолечебн. улучшеніе и недостатка устройства курорта; о новыхъ химическихъ исследованияхъ водъ; о числѣ больныхъ, формъ болѣзней и результатахъ леченія; метеорологич. и бальнеологическ. наблюденія; общій отд.: телеграммы; справочн. отд. и объявленія.

З журналу «Исторический вестник», 1890 рік, том 40

**Місто Слов'янськ. Вокзал.
Поштова листівка початку ХХ століття**

уранових руд. У липні 1965 року отримано перший уран на ділянці підземного вилуговування «Девладове», а через вісімнадцять років, у 1983-му, родовище було вже повністю відпрацьоване. Нині до складу Девладівської сільради входять шість населених пунктів. Ось така доля місцевості, де було знайдено родовище глини, лікувальні властивості якої вивчав лікар В.Т. Скрильников.

Робота на санітарно-профілактичній ниві

В останній третині ХІХ століття Катеринославська міська дума вжила заходів відносно покращення охорони здоров'я населення міста. Умови життя в Катеринославі на той час у санітарно-гігієнічному плані були несприятливі: щільність забудов, злиденне житло в більшій частині населення, нестача чистої води, забруднення Дніпра й вулиць, дим, пилюка, шум, безробіття, безпритульність, алкоголізм, проституція. Це було причиною високого рівня захворюваності населення. Головними чинниками смертності стали епідеміологічні хвороби: віспа, кір, скарлатина, дифтерія, коклюш, грип, висипний і поворотний тиф, рожа, черевний тиф, дизентерія, холера тощо [6].

24 січня 1879 року на засіданні міської думи гласний Б.І. Горовиць виступив із пропозиціями вжити заходи «для предупреждения эпидемических заболеваний вообще и в частности заразы (холеры), которая появилась в Астраханской губернии». Була створена постійна санітарна комісія. Її члени розробили пропозиції щодо оздоровлення міста, що були обговорені на засіданні думи 18 лютого того ж 1879 року. Було створено санітарний комітет у складі голови, двох членів, п'яти санітарів, 20 робітників, 20 візників і повозок. Першим головою комісії було обрано гласного І.Н. Філіп'єва, членами — П.А. Лабинського та І.Я. Гуровича. До складу комісії з правом дорадчого голосу за власним проханням увійшов і лікар Василь Скрильников, який на той час працював завідувачем земської лікарні для «прихожих» (зараз — амбулаторних) пацієнтів [7]. Проект організації санітарної станції був поданий у Катеринославську земську управу для подальшого розгляду на земських зборах. Для створення станції з лабораторією, необхідною апаратурою й реактивами планувалося виділити до 1000 рублів [8].

Комісія вперше в історії міста розробила, а дума затвердила «Обязательные постановления по санитарной

части для жителей города Екатеринослава». Першим дільничним санітарним лікарем міста Катеринослава став Василь Тимофійович Скрильников. Він активно займався не тільки санітарно-гігієнічною роботою, а й науковою. Лікар опублікував ряд наукових праць: «Лечение глиною» (1889), «Врачебные беседы с сестрами и санитарями о перевязках и уходе за ранеными и больными воинами» (1877). Його монографію «Популярные чтения по общественной гигиене» (1873), що містить дані щодо гігієни повітря, води, ґрунту, житла, громадських споруд (лікарень, шкіл), харчування й бальнеології, можна вважати одним із перших посібників з гігієни в Україні, виданим за шість років до початку створення санітарно-виконавчої комісії миського самоврядування. Його соратниками були Адольф Адольфович Кнотте, Григорій Сергійович Пудер, Олександр Іванович Яворський, Василь Миколайович Лукомський, Василь Михайлович Довгополов, Леонід Олексійович Ребінін [9]. Звіти роботи комісії та результати лабораторних досліджень (зокрема, продуктів харчування) періодично обговорювалися на публічних засіданнях Катеринославського медичного товариства й друкувалися на сторінках місцевої газети «Степь» (1886).

На засіданні Катеринославського медичного товариства 6 березня 1888 року лікар Скрильников, повернувшись із відрядження на лікувально-гігієнічну виставку (Петербург, ІІІ з'їзд лікарів), демонстрував фільтр «Здоров'я» професора Доброславіна для лікування сухот. Крім того, Скрильников розповів про доцільність використання сміттєпальника інженера Лешевича.

Василь Скрильников займався також громадською роботою. У 1889 році за ухвалою губернського земства його запросили для огляду вихованців прийомних родин (за роботу сплачували 100 карбованців на рік). На думку лікаря, життя 6–10-річних вихованців у селянських родинах було досить стерпним, але моральний розвиток дітей залишався без уваги — вони були мало розвинуті, дикі, лякливі. Життя немовлят у селянських сім'ях залежало від ряду випадковостей і складу родин [10].

На з'їзді лікарів

15 березня 1889 року в Катеринославі відбувся з'їзд земських лікарів Катеринославської губернії. Протоколи з'їзду, що складав секретар товариства Петро Сочинський, свідчать про активну участь лікаря В.Т. Скрильникова в обговореннях різних медичних питань. Наприклад, він акцентував увагу членів з'їзду на необхідності організації контролю за харчовими об'єктами. Учений пропонував створити лабораторію для проведення хімічних і бактеріологічних досліджень води й продуктів харчування. Це сприяло б зниженню захворюваності на інфекційні кишкові захворювання й не вимагало збільшення кількості ліжок у лікарнях [11].

Ось думка лікаря Василя Скрильникова про покращання підготовки медичних кадрів: «Воспитатель из учителей не может принести ученикам фельдшерской школы той помощи, которую принес бы воспитатель из врачей. Последний мог бы в свободное от теоретических занятий время обходить с учениками больницу

**Місто Слов'янськ. Грязелікарня.
Поштова листівка початку ХХ століття**

и знакомить их с практической стороной дела; кроме того, дисциплина тогда была бы гораздо строже» [11]. В.Т. Скрильников відстоював свою думку й відносно того, що акушерки-фельдшериці за своїм медичним розвитком стоять вище від акушерок і будуть більш корисними. Але однієї акушерки-фельдшериці недостатньо, потрібно дві: одна повинна знаходитися постійно біля лікаря, а друга необхідна для відряджень. А ще Василь Скрильников виступив із пропозицією скласти інструкції, визначити функціональні обов'язки для санітарів.

Лікар В.Т. Скрильников, не маючи достатнього досвіду щодо проведення щеплень проти віспи, просив у колег роз'яснення: «Чи можна зняти з телка чисту лімфу та зберігати її у волосних трубочках, зручних для запасу, необхідного при віспяних епідеміях? Може, краще зберігати тривалий час лімфу, ніж детрит?» [11] При цьому лікар навів власний приклад вдалого щеплення лімфи із залежалої волосної трубочки, випираної з вільного економічного товариства. Його колега доктор Гампер відповів, що чисту лімфу можна отримати, але зберігати її складно, як і детрит. Перевага на той час віддавалася детриту: після його введення щеплення були вдалими в 100 %, а після лімфи — тільки в 50 %.

На з'їзді також обговорювалося питання про облаштування телятників. Лікар Єсаулов пропонував організувати один губернський телятник або ж за прикладом Маріупольського земства в кожному повіті мати свій окремо. Лікар В.Т. Скрильников, працюючи деякий час завідуючим телятником, підтримав пропозицію поліпшити його організацію: «Тогда врачи будут больше уверены, что полученный ими детрит доброкачественный, чего далеко нельзя сказать всегда про выписываемый детрит из других мест отдаленных оспенных депо» [11].

Василь Скрильников вважав за необхідне облаштувати при губернській лікарні відділення для заразних хворих, ліквідувати незручності в лікарняних будівлях (наприклад, наявність загальних клозетів для жінок-сифілітичок та інших хворих). Крім того, його хвилювало питання: «Чи відомо було Павлоградській управі про епідемію віспи? Взагалі, як начальство дізнається про епідемію?» [11] Зазвичай населення приховувало цю біду. Наприклад, у селі Кам'янці щорічно вмирало

багато дітей від дифтериту, але начальству про це не повідомлялося. Тому лікар Скрильников виступив з пропозицією розробити план заходів щодо виявлення епідемій та профілактики їх поширення. Для цього він рекомендував лікарям регулярно робити об'їзди дільниць. На з'їзді була організована виставка, на якій серед інших експонатів під номером 126 описана тимофіївська глина (звіт про виставку доцента й лікаря Віленського військового шпиталю Л.Л. Гейденрейха, стор. 50). А ще Василь Скрильников ознайомив членів з'їзду з проектом журналу «Земский санитарный вестник». Наведені матеріали свідчать про широке коло питань, які намагався вирішувати лікар Скрильников у санітарно-гігієнічному напрямку.

На Слов'янському курорті

Подальша професійна діяльність В.Т. Скрильникова тривала в Слов'янську. Виникнення міста пов'язане з видобутком солі на Торських озерах. У другій половині XVII століття в цих місцях була збудована фортеця й засновано місто Тор, якому постійно загрожувало Кримське ханство. Оселялись на цій території переважно втікачі від кріпацької неволі. У 1670 році вони підтримали повстання, очолюване Олексієм Кульгавим (соратником Степана Разіна), у 1707 році поповнили повстанські загони Кіндратія Булавіна. Після закінчення російсько-турецької війни (1768–1774 рр.) Кримське ханство перейшло під покровительство Росії, і фортеця Тор втратила військово-оборонне значення. Історія Слов'янського курорту почалася з 1832 року, коли штабс-лікар Олексій Яковлев із групою солдат Чугуївського госпіталю прибув до Слов'янська. На південному березі озера Ріпного він розгорнув намети для хворих і почав лікувати їх спершу озерною водою, а потім грязями. Результат виявився настільки вражаючим, що наступного року на березі озера побудували приміщення для кип'ятіння води й площадку для намазування хворих грязями. У 1838-му на озері влаштували купальні, з часом відкрили лікарню як відділення Чугуївського військового госпіталю на 200 місць. У 1852 році спорудили бальнеологічний заклад для цивільних осіб. Потужний розвиток курорту розпочався з 1876-го, коли він перейшов у підпорядкування міста й було створено управління Слов'янськими мі-

**Центральна частина міста Слов'янська.
Поштова листівка початку ХХ століття**

неральними водами. За сезон, що тривав з 15 травня до 25 серпня, тоді лікувалося до 500 осіб.

Мінеральні ресурси Слов'янського курорту, особливо мулові грязі солоних озер Ріпного і Сліпного, визнані одними з кращих в Європі. У 1907 году на міжнародній виставці в місті Спа (Бельгія) вони отримали вищу нагороду — гран-прі. Лікувальні сульфідно мулові грязі містять значну кількість біологічно активних речовин, до їх складу входять: сірководень, магній, карбонати, гідрокарбонати, солі азотної, фосфорної, кремнієвої та соляної кислот. Мікроорганізми створюють речовини типу антибіотиків.

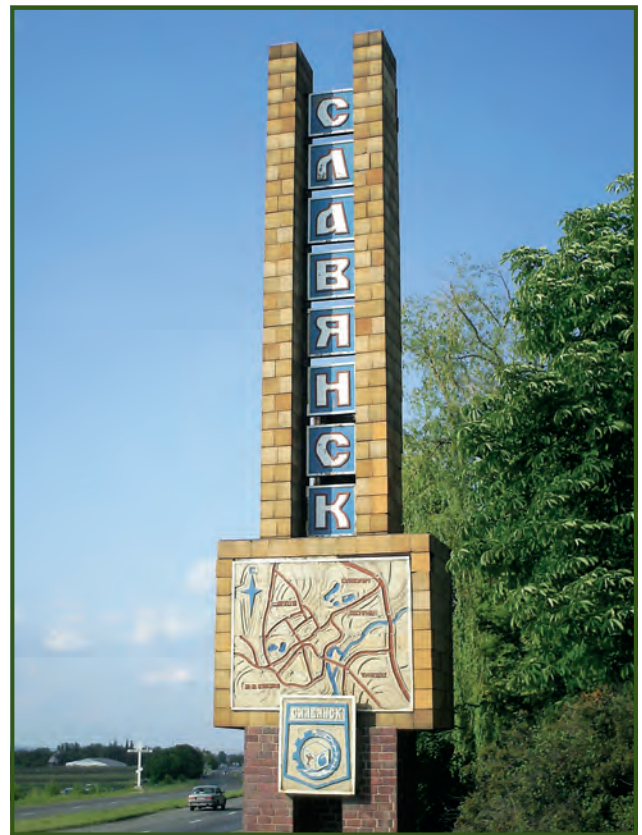
Для інформаційного забезпечення відпочивальників керівництво закладу заснувало газету «Сезонный листок Славянских минеральных вод», перший номер якої вийшов у травні 1889 року. Переважно за рік видавалося п'ятнадцять номерів. Видавцем популярного бальнеологічного часопису було Управління Слов'янських мінеральних вод. Контора редакції знаходилася при квартирі лікаря-директора Слов'янських мінеральних вод. Лікар-директор і виконував обов'язки редактора. Редакційні колективи в різні часи очолювали: лікар В.Т. Скрильников (1894), заслужений професор Імператорського Харківського університету О.Х. Кузнецов (1901–1902, 1907–1910), лікар С.І. Залеський (1903–1906), лікар Л.В. Фолькман (1910), професор С.В. Коршун (1911–1913, 1916); доктор медицини В.М. Косовський (1914–1915) та інші [12].

Газета мала три основні розділи: науковий, загальний й довідковий. Додавалися рубрики «Оголошення», «Вісті та чутки». Перший (науковий) розділ відводився для матеріалів щодо складу та властивостей слов'янських мінеральних вод. Друкувалися відомості з історії розвитку та щодо сучасного стану місцевого водолікування. Важливе місце приділялося опису хвороб, при яких слов'янські води застосовуються «с испытанной пользой»: золотуха в різних її формах, спадковий і третинний сифіліс, подагра, ожиріння, хронічні катари носа, гортані та бронхів, параліч після апоплексичного удару, жіночі хвороби, виразки шкіри, білокрів'я, хвороби печінки, виснаження після тяжких хвороб і операцій, хронічні отруєння ртуттю, міддю, свинцем тощо. Другий (загальний) розділ — це переважно телеграми Російського телеграфного агентства. Крім того, надавалися річні звіти Слов'янського бальнеологічного товариства, описувалося життя курорту, подавалися розповіді про розважальні та благочинні заходи, повідомлення про театральне й музичне життя курорту, репертуар гастролерів тощо. У довідковому розділі друкувалися повідомлення про організацію роботи курорту: перелік лікувальних послуг (ванни з мінеральних солей та мінеральної грязі, електричні, душі з мінеральної та прісної води, кумис, гімнастика) та ціни на них, списки прибулих на води й лікарів, адреси готелів і вільних квартир, розклад руху поїздів, прізвища начальника залізничної станції й поштового відділення тощо [13].

Традиційно 25 травня відкривався курортний сезон на Слов'янських мінеральних водах, і саме тоді вихо-

див у світ перший номер газети, у якому вміщувався матеріал про місто Слов'янськ та його мінеральні води. Зокрема, зауважувалося, що слов'янська мінеральна вода була відома з 1646 року, але її лікувальні властивості почали використовуватися з 1832-го. Найбільш відомими стали озера Ріпне та Вейсове. Клімат на курорті «помірно жаркий і сухий. Надмірна сухість зменшується випаровуванням широкої поверхні солоних озер, що також впливає на озонування повітря й не сприяє зародженню та розвитку в ньому хвороботвірних мікроорганізмів. Певно, цією обставиною обумовлюється факт, що в період лютування та поширення різних епідемій вони тут або зовсім не спостерігаються, або якщо й проявляються в окремих випадках, то втрачають свій гострий характер». Газета також сповіщала, що аналізи слов'янських мінеральних джерел протягом 1884–1892 років проводив лаборант хімічної лабораторії Харківського університету Ф. Слоневський, а пізніше лаборанти Харківського технологічного інституту В. Пашков і М. Степанов. Дослідження показали, що води належать «до найсильніших йодо-бромових розсолів не тільки серед вітчизняних, але й закордонних вод» [13].

У радянський час на Слов'янському курорті функціонувало чотири санаторії: «Донбас», «Слов'янський», «Ювілейний», «Шахтобудівник». Для лікування та реабілітації успішно використовували природні лікувальні фактори: грязь, мінеральну воду, клімат у поєднанні з фізіотерапією. При лікуванні захворювань органів

**Дорожний знак при в'їзді у Слов'янськ.
Сучасне фото**

На Слов'янському курорті. Фото 2016 року

травлення призначали мінеральну воду з трьох джерел: Слов'янського, Західно-Слов'янського і Святогірського. У зв'язку з бойовими діями на Сході України значно постраждала інфраструктура Слов'янського курорту. Нині проводяться відновлювальні роботи із забезпечення міста й навколишніх селищ водо-, газо- та електропостачанням. З 20 жовтня 2014 року поновлена робота спінального відділення санаторію «Слов'янський», з лютого 2015 року відкрився один поверх ортопедичного відділення.

Василь Скрильников — один з найактивніших дописувачів до катеринославських та інших видань, як фахових, так і популярних. Він отримав дворянство, його внесено до Родовідної книги визначенням Дворянського депутатського зібрання й указом департаменту герольдії Правлячого сенату. Лікар був засновником Катеринославського відділу «Общества охранения народного здравия», працював у фельдшерській школі при амбулаторії «для призрения подкидышей і сирот», які утримувалися за рахунок земства [15]. Прослуживши майже 25 років ординатором губернської земської лікарні в Катеринославі, Василь Скрильников наприкінці 1896 року подав прохання про звільнення у відставку. За постановою губернського земського зібрання від 13 грудня 1896 року за 25-річну службу в земстві йому призначена повна емеритальна пенсія в розмірі 800 карбованців на рік. Помер Василь Тимофійович Скрильников у Катеринославі 7 жовтня 1898 року.

Про нащадків

Знаємо про двох доньок Василя Скрильникова. Марія одружилася з поручиком Петром Петровичем Булацелем (1864–1916) і жила в 1901 році в Петербурзі на Вознесенському проспекті, б. 23, кв. 26. Чоловік її після 1909-го вийшов у відставку підполковником і помер 16 квітня 1916 року в Одесі [14]. Марія була опікункою своєї сестри Олени, яка жила при батькові, була незаміжною, захворіла на психічну недугу й була поміщена батьком до колонії для душевнохворих Катеринославського земства. Після смерті батька за постановою Катеринославської дворянської опіки від 7 березня 1900 року Марія Булацель була призначена опікункою своєї хворої сестри. Після клопотань Марії перед міністром внутрішніх справ хворій Олені Скрильниковій за службу її батька призначена довічна пенсія у розмірі

75 карбованців на рік. У липні 1901 року Марія Булацель забрала сестру з колонії душевнохворих у Катеринославі й перевезла її до себе в Петербург. Для сестри Марія виділила окрему кімнату й найняла жінку для постійного нагляду за хворою. За духовним заповітом батька Олені Скрильниковій належав одноповерховий дерев'яний будиночок, критий очеретом, з двором місцем та городом у селі Білики Кобеляцького повіту Полтавської губернії. Будиночок знаходився в 1900 році в орендному утриманні за 50 крб на рік, але наступного року стояв порожній, жодного прибутку не давав і потребував значного ремонту. Відтак Марія Булацель 1 листопада 1901 року клопоталася перед Катеринославським губернським земським зібранням про видачу їй пенсії покойного батька, вирахованої за час утримання хворої сестри Олени Скрильникової в колонії душевнохворих. Проте губернське земське зібрання 10 грудня 1901 року відмовило Марії Булацель у її клопотанні. З матеріалів земства відомо, що 1909 року дворянка П.Г. Скрильникова знову зверталася із клопотанням до губернського земства. Але суть звернення нам поки що невідома. Її клопотання згідно з висновком управи й ревізійної комісії відхилене.

Кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ Юрій Георгійович Писаренко (двоюрідний правнук В.Т. Скрильникова) старанно вивчає долю свого знаного пращура. Від нього ми дізналися, що Ольга Тимофіївна Скрильникова (1837–1917) — молодша сестра Василя (вони погодки) — мала дочку Єфросинію (це бабуся Юрія Писаренка), а її син (внучатий племінник Василя Скрильникова) був його батьком. Дочки Василя Тимофійовича — двоюрідні сестри Єфросинії Скрильникової. 10 листопада 2010 року в селі Дрижина Гребля на школі розміщено меморіальну дошку на честь уродженця хутора Скрильники Георгія Степановича Писаренка (батька Юрія) — вченого, педагога, засновника Інституту проблем міцності НАН України, академіка НАН України, заслуженого діяча науки УРСР, лауреата Державних премій УРСР і СРСР.

Сучасність

Від хутора Скрильники, де народився й провів дитячі роки Василь Скрильников, майже нічого не залишилося, окрім ставка, береги якого поросли тереном. Нині ця місцевість входить до складу села Дрижина Гребля. У 2002 році неподалік від траси Полтава — Кременчук споруджено пам'ятник. На великій гранітній брилі викарбувано: «В пам'ять про хутір Скрильники (1829–1929 рр.). Скрильникам усіх поколінь присвячується». На його відкриття з'їхалося 45 представників різних поколінь роду, предки яких жили на цій землі до 1929 року, поки хутір не зник у період розкуркулювання та колективізації. Залишився він у пам'яті нащадків, серед них генерал-майор, кандидат філософських наук О.Й. Скрильник; фізик, академік НАН України Г.С. Писаренко (по матері Скрильник); полковник, науковий працівник Інституту ядерної фізики в Москві О.О. Скрильник та інші. Відтепер гранітний

пам'ятник нагадує про долю одного із сотень зниклих поселень на Полтавщині [16].

Проведене наукове історично-краєзнавче дослідження свідчить про значну роль лікаря, вченого Василя Тимофійовича Скрильникова в розвитку санітарно-профілактичної справи не тільки на Катеринославщині-Дніпропетровщині, а й у цілому в Україні. Привертає увагу його високий професіоналізм, активна громадська позиція, відповідальність і самовіддана любов до обраної справи. Доцільним було б вшанувати пам'ять видатного лікаря-гігієніста, вченого, громадського діяча Василя Тимофійовича Скрильникова на його батьківщині, а також на Дніпрянщині та Слово'янщині. Це може бути пам'ятна дошка, назва вулиці тощо.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів при підготовці даної статті.

Reference

1. *Sbornik po khozyaystvennoy statistike Poltavskoy gubernii [Collection on economic statistics in Poltava region]. Vol. XI. Poltava; 1997. (in Russian).*
2. *Spysok naselenyh mest Poltavskoy gubernii na 1900 god [List of populated areas in Poltava region in 1900]. Poltava; 1900. (in Russian).*
3. *Alfavitnyy ukazatel mest Poltavskoy gubernii za 1910 god [Alphabetical index of populated areas in Poltava region in 1910]. Poltava; 1910. (in Russian).*
4. *Yegorov A. From I.M. Skrylnikov's papers. Yekaterinoslavskiy gubernskiy vedomosti. 1888;21:3-4. (in Russian).*
5. *Savchuk V. Tymofiyivska glyna. Do istoriyi vyvchennya geologichnogo mynulogo Prydniprovyia [Tymofiy clay. To the history of studying geological past of Prydniprovyie]. Sicheslavshchyna. Issue 4. Skarby Prydniprovskogo stepu. Dnipropetrovs'k; 2002. (in Ukrainian).*
6. *Huzhva ZG. Rozvytok sanitarno-profilaktychnogo napryamu zemskoyi medycyny Katerynoslavskoyi guberniyi (II polovina XIX st. —*

1917 r) [Development of sanitary-preventive direction of zemstvo medicine in Katerynoslav region (later half of the XIX century — 1917)]. Dnipropetrovs'k Medical Academy. Dnipropetrovsk; 2007. 20 p. (in Ukrainian)

7. *Golub I, compiler. Moie Pridniprov'ja. Kalendar pam'jatnih dat oblasti na 2004 rik: Bibliogr. pokazhchik [My Dniپر Region. Calendar of memorable dates of the region in 2004: Bibliography]. Lazebnik V, author. Katerynoslav'ska sanitarna komisija [Katerynoslav sanitary committee]. Dnipropetrovsk: DOUNB; 2003. 63-65. (in Ukrainian).*

8. *Yekaterinoslavskiy gubernskiy vedomosti [Yekaterinoslav regional journal]. 14 December 1888;98. (in Russian).*

9. *Ryzhenko SA, Huzhva ZG. Klyatva bogyni Hygieyi. Litopys pro stanovlenya sanepidemsluzhby Dnipropetrovskoy oblasti do 100-richchya (Istorychni narysy). [The oath to goddess Hygieia Chronicle on sanitary epidemic service formation in Dnipropetrovsk region devoted to 100th anniversary (Historical essays)]. Dnipropetrovsk: UKO IMA-press; 2001. 360 p. (in Ukrainian).*

10. *Kravchenko O.V. Charity and care for children in the ekaterinoslav region in the 19th — the beginning of the 20th century. Naukovi pratsi istorychnogo fakultety Zaporizkogo natsionalnogo universytetu; 2014:XXXVIII: 66. (in Ukrainian).*

11. *Protokol zasedaniya syezda zemskih vrachey Yekaterinoslavskoy gubernii [Protocol of meeting of zemstvo doctors in Yekaterinoslav region]. Yekaterinoslav; 15 March 1889:17-50. (in Russian).*

12. *Sadivnychyy V. Spetsializovana gazeta "Sezonuy lystok Slavyanskyyh mineralnyh vod" y vitchyznyanomy informatsynomy prostori [Specialized newspaper "Seasonal list of Slovyansk mineral waters" in the domestic informational space]. Zhurnalistika. 2011;10(35):30-39. (in Ukrainian).*

13. *Sezonuy lystok Slovyanskyyh mineralnyh vod. 1900;1:2-4. (in Russian)*

14. *Ryhlyakov VN. Rod Bulatseley. Pokolennaya rospis. [The Family of Bulatseley. Ahnentafel]. Saint-Petersburg; 2005. 57. (in Russian).*

15. *Vrach. 1898;43:1272-1273.*

16. *Tatarinova L. Family monument to residents of farmstead Skrylnyky. Ukrinform. 23 August, 2002. (in Ukrainian)*

Отримано 19.01.2017 ■

Чабан Н.П.¹, Шевцова З.І.², Гапонов В.В.³

¹ Редакция областной газеты «Зоря», г. Днепр, Украина

² ГУ «Институт гастроэнтерологии НАМН Украины», г. Днепр, Украина

³ ГУ «Днепропетровская медицинская академия МЗ Украины», г. Днепр, Украина

Первый участковый санитарный врач Екатеринослава

Резюме. Представлены жизненный путь и профессиональная деятельность Василия Тимофеевича Скрильникова — известного врача-гигиениста, ученого, общественного деятеля. В.Т. Скрильников способствовал развитию санитарно-профилактического направления земской медицины Екатеринославской губернии во второй половине XIX столетия, был первым участковым санитарным врачом в Екатеринославе. Ученый

активно занимался изучением лечебных свойств природных факторов, в частности тимофеевской глины. Успешно работал на Славянском курорте, был редактором местной газеты. Автор научных работ по бальнеолечению.

Ключевые слова: Скрильников; врач-гигиенист; тимофеевская глина; Екатеринославщина-Днепропетровщина; Славянский курорт

M.P. Chaban¹, Z.I. Shevtsova², V.V. Gaponov³

¹Editorial Staff of the Regional Newspaper "Zorya", Dnipro, Ukraine

²SI "Institute of Gastroenterology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine", Dnipro, Ukraine

³SI "Dnipropetrovsk Medical Academy of Ministry of Health of Ukraine", Dnipro, Ukraine

First district sanitary doctor of Katerynoslav

Abstract. The life and professional activity of Vasyl Tymofiiyovych Skrylnikov — a famous doctor-hygienist, scientist, and public figure have been represented. V.T. Skrylnikov contributed to the development of sanitary-prophylaxis direction in zemstvo medicine in Katerynoslav province in the second half of the 19th century; he was the first district sanitary doctor in Katerynoslav. The scientist actively

studied medical features of natural agents, namely Tymofiiyovych clay. He successfully worked at Sloviansk resort, was the editor of a local newspaper. V.T. Skrylnikov is an author of many works on balneotherapy.

Keywords: Skrylnikov; doctor-hygienist; Tymofiiyovych clay; Katerynoslav-Dnipropetrovsk regions; Sloviansk resort